

Ugyanis ha változ az Syderum cursus
 Quod omen ex Tauro debet esse ursus,
 Mint hogy embereket astra regunt rursus
 Sequitur azok közt, rendeletlen cursus.

Chák Ferencz reitekből, prodijt in lucem,
 Ki embert követet, sed non Deum Ducem
 Jövendől Sybilla, et frangas hanc nucem.
 Mit érdemel dignum est, hogy tolleret crucem.

Nagy méltán Országának, sed non Deo places,
 Kit dicsérni restelsz, in Capella taces
 Emberhez is renes tuae sunt fallaces
 Rosz nyelved sok színbén dum succendit faces

Agnosce teipsum mert bizony deliras
 Nagy okosság mellett dum facis res miras
 Prudenti sit satis, vitéz vagy de Péráz (?)
 Te atkaid multos concitant ad iras.

Sem neved sem hired, sola crevit barba
 Az kit lac Caprinum, nevelt Szepes várba
 Jól eszedben vegyed dolgaid mi karba,
 Elő iaro nem lesz maracz az Dandárba

326 l. Esses légy nyavalyás, quod putas te esse,
 Judex az okosság, estél attul messe
 Stulta persvasio orvossagot nesse
 Cavalerus non es, vis tamen praeesse.

Rogo te Francisce, kit lác nem érdemlesz
 Illud non appetas, mert világha (?) sillesz
 Tisztet által bondsz (?) inkább hogy non fénlész
 Finalis koronád ez mindenkor fen lesz

Vagy imigy, vagy amugy, talis avagy qualis,
 Elég az hogy neved kassai Generalis
 Halhacza mit beszél felőled vitalis
 Révera non places, nec bonis nec malis.

Intelligenti satis.

Közl: VARGA IMRE.

EGY ISMERETLEN BALASSA-VARIÁNS.

Több mint hetven évvel ezelőtt találta meg Thaly Kálmán az Akadémia Marton-féle kéziratgyűjteményében az azóta talán legismertebbé vált Balassa-féle éneket: a *Boldogtalan vagyok, mert künjaim nagyok*... kezdetűt.¹ A verset Thaly is, Szilády is és általában irodalomtörténetünk Balassa szerzeményének tartja, csak Dézsi kritikai kiadása említi, mint Balassának «tulajdonított» költeményt.

A költeménynek eddig csak kilenc versszakát ismertük, s Thaly szerint sem a debreceni Lugossy-féle gyűjteményben, sem a N. Múzeum kézirat-

¹ Először közzétette Thaly Kálmán a Szépirodalmi Figyelő 1862. II. évf. 19. sz. 289—292. l. Másodszer ugyanő: *Vitézi Énekek* II. 405—414. l.

tárában (hung. oct. 74.) vagy a Szencsey-féle daloskönyvben — ezeken a helyeken is fennmaradt a költemény szövege a — tőle felfedezett szövegtől egy betűnyi eltérést nem talált, csupán Horváth Ádám kéziratos népdalgyűjteményében levő szövegben van egyetlen versszaknak két sornyi eltérése — ezt Thaly közli is.¹

Nagy meglepetésemre a nyár folyamán, kiskúnhalasi tartózkodásom alatt — épen Szilády Áron városában, ahol nagy Balassa kiadásán dolgozott — egy XVIII. század közepe tájáról való kézirat került a kezembe,² melyben a szóbanforgó költemény nemcsak hogy rengeteg variánst, hanem két teljesen új versszakot is tartalmaz.

A 8 részre hajtott, fedőlap nélküli, lazán összefűzött, széthullóban lévő füzet 28 számozatlan levélből áll, (több kéztől származó írással teleírt ób lap). A kemény, pergamentszerű, sárgára fakult lapok nagysága 18×22 cm., s a füzet 30—31. lapján található — gyaníthatólag az 1760-as évekből való bejegyzéssel — az említett vers 11 szakasza a következő címmel: *Egy Test szerint való igen szép Ének az szomorú szívnek*. Maga a vers szövege — eredeti helyesírással — a következő:

1. Boldogtalan vagyok, Mert kínaim nagyok Mint holt-eleven járok, Mint holt-eleven járok. A szokatlan dolgot Mely nehéz meg szoknom Mit tégyek már nem tudom Mit tégyek már nem tudom. Régi időm el múlt, Mást másképen fordult, Oh én édes virágom Oh én édes virágom.	Szenvedek e kis testben, Szenvedek e kis testben.
2. Őszi harmat után Végre mikor osztán Fűjdogál az hideg szél; Nem sok idő múlva Sárgul huldolgotva Lassan, lassan az levél Zöld erdő harmatját, Piros csizmám nyomát Hóval lepi be az tél.	4. Istenem, mit tégyek Immár hova légyek Mire jutok végtére. Ha mind búval élek, Ezentúl mit érek Elek-e még kedvemre Vagy mint holtig árván, Sírok több bút látván Nagyobb keserűségre.
3. Én szemeim sírván Könyveim csordulván Néznek tsak keservessen Bús szívem szakadva, Tsak meg ne hasadva Bánkódik nagy erősen Mely miatt naponként Látok szomorú kint	5. Mind búval ennyivel, Vagy ennél is többel Ifjúságomat éljem. Jobb lesz a darvakkal Vagy más madarakkal Összel bútsumat venném. Mennem oly országra Hogy irigym soha Nem szólhatnak ellenem.
	6. Ámbár elmentemmel Bútsú vételemmel Ha után ³ követhetem Gonosz irigyimnek Kik most reám törnek Nyelvek el kerülhetem Ha nem látnak talám Nem szólhatnak reám Így kedvek bétölthetem.

¹ I. h. 409. l.

² A kézirat Nagy Czirok László városi tisztviselő úr tulajdona.

³ Tollhiba *átam* helyett.

- 7.(új.) Talám el menésem
Légyen de meg úgy sem
Lesz vége kínáimnak,
En szívemtől szakadt
Kit én szívem ó(haj)t!¹
Mert szívem szerint szánlak.
Szívem téged árván
Hadlak de el várván
Nem tudom mikor látlak.
8. Világot kedvedre
Immár szerelmedre
Éld ezután nem bánom
De én fáradságom
En édes virágom
Érted soha nem szánom
Elj jó egészségben
Addig, míg az isten
Éltet szívből kívánom.
- 9.(új.) Légyen egészségben
Az nap is, az melyben
Véled együtt kedvemre
Magamat mulattam
Amikor akartam
- Jádcadoztam öledben,
Ahol árva fejem
Ha kívánta testem
Gyönyörködtem öledben.
10. Immár solymocskádát,
Kit gyöngén tartottál,
Karjaidon hordoztál.
Klárissokkal fűzött,
Szkofiumból kötött
Lábsínoron hordoztál:
Bocsásd el békével
Szegény hadd menjen el:
Reá ne haragudjál.
11. Szívem isten hozzád,
Mebocsás ha szolgád
Vétett ő beszédében.
Noha nagy nehezen
De töled el megyen
Ki téged szánt szívében.
Lesz-e veled szemben
Láthad-e e testben
Maga tudja az isten,
Maga tudja az isten.

A 7. és 9. versszak új betoldás, a két utolsó versszak sorrendje fordított, továbbá a versszakok sorainak száma az 1. versszakban 12-re, a 3-ban és a 11-ben 10-re változott. E változások azonban a vers gondolatmenetét nem zavarják és kifogástalanul illeszkednek annak hangulatába. Az 1. versszak 4., 8. valamint 12. sora, mely mindig ismétlése az előtte lévő sornak, bizonyos népdalszerű jelleget ad a szakasznak; ugyanígy a 3. és 11. szakasz utolsó sora is. Egyebekben nincs egyetlen versszak, melyben változtatás ne volna, ha több nem egy sor, vagy akárcsak egyetlen szó. A 10. versszak rímképe is más mint a többié (abb, ccb, ddb). A 9. (új) versszak mind verstani, mind hangulati szempontból minden zökkenő nélkül szervesen kapcsolódik a költeménybe, elannyira, hogy szinte lehetetlen idegen kéz újabb keletű betoldásának gondolni.

Érdekes, hogy a két utolsó versszak felcserélése különösen az (új) 9. szak. betoldása után sokkal egységesebb hangulatot teremt a szakaszok között: mondhatnánk, így helyes a szakaszok sorrendje és nem úgy, ahogy eddig ismertük.

Vajon az új versszakok a vers szerzőjétől valók-e vagy későbbiek — érdekes kérdés, eldöntésére azonban nem merek vállalkozni.

BORY ISTVÁN.

¹Tintafolt miatt a szónak csak első és utolsó betűje olvasható. Gyaníthatólag: *ohajt*.

LISZNYAI KÁLMÁN LEVELE SÁROSSY GYULÁHOZ.

Kedves Gyulám! Gräfenberg. 1856. Decemb. 17-én este

Addig is míg jobb, becsesebb s érdekesebb költeményt adhatnék majd személyesen, itt küldöm ezt fullajtáru albumodba.

Legszebb költeményemet, amit ez életben írok, szeretném neked adni, hogy váljék az albumod szolgájává, inasává, kit én oly szenvedélyesen szeretek s kivel lelkemet régi kedves órák s a legnemesebb okok, és hajlamok olvasztottak egybe.

Örömmel értesítek, hogy rajtam egész csudát mivelt e gyógymód, már jobban vagyok, s nem emlékszem mikor voltam ily életerős, . . . egyszersmind lelki kétségbeeséssel is jöttem ide, most életkedvem van, kedélyem frís s szellemem elasticus lón, s mihamarabb személyesen fog ölelkezni s veled kékmacs-kázni s meglehet veresrókázni is

legszeretőbb barátod
Lisznyai Kálmán.

U. i. Alig várom hallani tőled, hogy tetszett a rohamdal. Nekem Kapás dalod rendkívül tetszett, s szerencsés tapintat ily sociális hangot olvasztani a lyrába, ez legyen az újabb idő költészetének elve, . . . minden színt, érdeket belevonni.

Sárossynak *Az én albumom* c. munkája 1857-ben jelent meg, benne Lisznyaynak következő költeményei foglaltatnak: Szellemharang, Telető fecskék, Szép halál, A gyöngyvirághoz (162/3. l.). Ma persze kevésbé érez-zük Sárossy Kapás dalát forradalminak, sociális hangúnak, sőt egyes kere-sett kifejezései miatt ki is esik a népiességből.

A levél eredeti kézírata gyűjteményemben.

Közli: CSATKAI ENDRE.

KISS JÓZSEF LEVELE GÁSPÁR IMRÉHEZ (?).

Igen tisztelt barátóm! Budapest 1874 Márczius 7.

Prém Józseftől, aki éppen ma érkezett le Bécsből, hallom, hogy ön oly szives volt a «Társadalom»-ban megjelent egyik cikkében csekély személyemről is megemlékezni. Annak állítólag öt hat hete is lehet. Miután én nevezett lapnak csak mutatványszámát láttam, önnek pedig hihetőleg jár is, igen leköteleznie, ha az illető számot nekem megküldené. Lakom Király-utca 98 szám II emelet 5 ajtó.

Dr. Ágai urtól tudom, hogy itt jártában reám is sziveskedett gondolni és én őszintén sajnálom, hogy látogatásával nem szerencséltetett.

Tőle tudom azt is hogy ön valóban szaporátlan irodalmi productumaim iránt érdeklődéssel, több: élénk érdeklődéssel viseltetik, amit annál nagyobb hálaival kell fogadnom, miután mások részéről hasonlóval nem igen találkozom.

Szerencse, hogy tul vagyok azon a koron, mikor mások elismerése és dicsérete után oly lázasan szomjuzunk és hogy földhöz ragadt, gondteljes, hétköznapi küzdelmeim közt nem érek rá gondolni egyébre, csak hogy a

mindennapi kenyeret verejtékes fáradsággal magam és családom számára megszerezzenem.

Az ugynevezett irodalommal nem igen jövök érintkezésbe; ebben leli magyarázatát az, hogy cikkéről eddig mit sem tudtam.

Hogy egészen közönyös nem maradhatok az iránt, amit rólam irnak, gyarló gyöngesség, amit azonban, remélem, egy két év alatt szintén lefogok (sic) vetkezni.

Azt mondják, hogy céljaival nő az ember; eh bien! Nőjön ön nagyra, barátom, és ne tapasztalja soha, hogy a hétköznapi misere mennyire el tud törpíteni.

Szives jóakarattal tisztelője

Kiss József.

A levelet Kiss József a Képes Világ folyóirat levélpapírosán írta — ő volt ebben az időben a szerkesztője.

Az eredeti levél kéziratgyűjteményemben.

CSATKAI ENDRE.

BESSENYEI «BESZÉD AZ ORSZÁGNAK TÁRGYÁRÚL» C. MŰVÉNEK ELSŐ NYOMTATOTT SZÖVEGE.

Belehorszky Ferenc az IK. 1934: 291—298. l. közli Bessenyei György *Beszéd az országnak tárgyárúl* c. kézíratos művét. Bevezető soraiban megemlíti, hogy a rőpirat-tanulmány becsét az utókor korán felismerte: 12 esztendővel az író halála után «a Tudományos Gyűjteményben részletek jelentek meg az értékes munkából.» (1823. I. 3—10. l.) Ezzel az adattal kapcsolatban meg kell állapítanunk, hogy a Tudományos Gyűjtemény már 1817-ben közzétette Bessenyei értekezését: huszonöt nyomtatott sor kihagyásával a kézirat teljes szövegét. Bessenyei műve azonban a szerző nevének említése nélkül látott napvilágot, s a közlemény címe sem árulja el, hogy a tartalom Bessenyei dolgozatának többé-kevésbé hű másolata. A tanulmányt *Hazafiúi elmélkedés* címmel Vitkovics Mihály adta ki «egy kéziratból.» (Tud. Gyűjt. 1817. XII. 3—14. l.) Nyilvánvaló, hogy Thaisz Andrásnak, a Tud. Gyűjt. második szerkesztőjének, és Miháلكovics Józsefnek, a Bessenyei-szöveg másodszori közlőjének, figyelmét elkerülte az a körülmény, hogy a folyóirat első szerkesztője, Fejér György már megjelentette Vitkovics Mihály közlésében Bessenyei kézíratos munkáját.

A Vitkovics-közölté szöveg, ha nem tekintjük a filológiai pontosság hiányait: a betűváltoztatásokat, szókihagyásokat, mondatrész-betoldásokat, értelemjavító kiegészítéseket, általánosságban megegyezik Belehorszky kézirat-másolatával. Az érdekesebb és lényegesebb eltéréseket azonban külön kell megemlítenünk: A kézirat 17. lapján előforduló «Rátz» szót Vitkovics a «Görög» szóval helyettesítette. S ezzel a módosítással mintegy szerb származása eleven érzékenységének tett engedményt. A 9. lapról kimaradt 14 nyomtatott sorra terjedő szöveg. A törlés valószínű okára következtetni lehet a kihagyott rész tartalmából. Bessenyei itt a kereszténység ősmultjára vonatkozó gondolatait vetette papírra: a kereszténység első századában tartott papi gyűlések törvénybe iktatott végzése szerint «a püspököt az Ördög

megverte, mert Ciceronak munkáit olvassa»; az első keresztényeket a zsidó és a görög biblián kívül minden más értelmi körtől eltiltották; a keresztény vallás szokásait azok állapították meg, akik sem görögül, sem zsidóul, sem deákul nem tudtak. Arra kell gondolnunk, hogy ezeket a megjegyzéseket vagy Vitkovics Mihály hagyta el a katolikus pap-szerkesztő iránti tapintatból, vagy maga a szerkesztő törölte merész egyház-sértő irányzatuk miatt. Hiányzik Vitkovics szövegéből az a részlet is, amelyben Bessenyei *Rómának viselt dolgai* c. művére hivatkozik. (8 sor a kézirat 21. lapjáról.) Minthogy Vitkovics tudatosan eltüntet minden Bessenyeire emlékeztető nyomot: nevet nem említ, forrást nem jelöl meg és szinte személytől, időtől függetlenül a tanulmány időtlen értékű eszmei anyagát, természetesen ezt a név- és korjelző rámutatást is mellőznie kellett. Igaz ugyan, hogy Bessenyei Bihar-megyei magányában írta a *Rómának viselt dolgai* c. művét és munkája kéziratban maradt, mégis: a Tud. Gyűjt. olvasói hírből ismerhették, az irodalom művelői között meg épszerűséggel sok szó eshetett róla. Virág Benedek már 1803 áprilisában írja Pestről Kazinczynak: «Nagyon örültem, hallván: hogy Bessenyei a Római Historiát magyarázza.» (Kaz. Lev. III. 55. l.)

ZSOLDOS JENŐ.